

АКАДЕМИЯ ЗА МУЗИКАЛНО, ТАНЦОВО И ИЗОБРАЗИТЕЛНО
ИЗКУСТВО – ПЛОВДИВ
ФАКУЛТЕТ „МУЗИКАЛНА ПЕДАГОГИКА”
КАТЕДРА „МУЗИКАЛНА ПЕДАГОГИКА И ДИРИЖИРАНЕ”

Мария Иванова Стоименова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

**„Интерактивни методи в обучението по музика за развитие на
художествено-творческите способности на учениците от V-VI клас в
общообразователното училище“**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...
научна специалност „Методика на обучението по музика“

Научен ръководител:
доц. д-р Цветанка Коловска

**гр. Пловдив
2017**

Дисертационният труд „Интерактивни методи в обучението по музика за развитие на художествено-творческите способности на учениците от V-VI клас на общообразователното училище“ е обсъден и предложен за защита от катедра „Музикална педагогика и дирижиране“ към факултет „Музикална педагогика“ на Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив.

Дисертационният труд е в обем 279 страници, структуриран е в увод, три глави, заключения и изводи, научни приноси, използвана литература от 158 заглавия на кирилица и латиница и няколко интернет източника, публикации и 11 приложения.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 15.03.2018 г., от 13:00 часа в зала № 13 на Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – гр. Пловдив.

Материалите за защитата са на разположение в библиотеката на АМТИИ.

Изготвили рецензии:

1. проф. д-р Нели Бояджиева
2. доц. д-р Таня Бурдева

Изготвили становища:

1. проф. д-р Тиха Делчева
2. проф. д-р Капка Солакова
3. доц. д-р Цветанка Коловска

Съдържание на дисертационния труд

Увод	5
Първа глава. Интерактивни методи	9
1. Същност на иновацията и мястото ѝ в обучението	10
2. Методът като начин на обучение	11
3. Интеракция. Същност	14
4. Същност на интерактивните методи. Класификации и видове интерактивни методи	20
4.1. Същност на интерактивните методи	20
4.2. Класификации и видове интерактивни методи	28
4.2.1. Класификации на интерактивните методи	28
4.2.2. Видове интерактивни методи	31
5. Интерактивните методи в обучението на децата със СОП	47
Втора глава. Художествено-творчески способности	56
1. Същност на способностите. Общи и специални способности	57
2. Музикални способности	64
3. Художествено творчество и художествено-творчески способности	72
4. Художествено-творческа дейност в училище	85
Трета глава. Педагогически експеримент	97
1. Описание на проведения експеримент	97
1.1. Констатиращ етап	99
1.2. Обучаващ етап	120
1.3. Заключителен етап	134
1.4. Анализ на резултатите от наблюдението	140
2. Анкетно проучване – учители	151
2.1. Резултати от Анкета №1 и Анкета № 2	151
3. Анкетно проучване – ученици	165

3.1.Контент-анализ на резултатите от анкетите за ученици	171
3.1.1.Анкета №1 (входяща)	171
3.1.2.Анализ на Анкета № 2 – ученици (изходяща). Сравнителен анализ на входяща и изходяща анкета	180
4. Практическо приложение на интерактивни методи в обучението по музика на ученици със СОП.....	199
Заклучения и изводи	210
Научни приноси на дисертационния труд	214
Използвана литература	216
Приложения	227
Публикации по темата на дисертацията	280

Използвани съкращения

СОП – специални образователни потребности

ДОС – държавни образователни стандарти

УИ – умствена изостаналост

СОУ – средно общообразователно училище

ИКТ – информационни и комуникационни технологии

ВГ – вокална група

ЦОУП – целодневна организация на учебния процес

ИК – издателска къща

НМС – национално музикално състезание

Увод

Въпросът за интерактивните методи е разглеждан многократно в българската и световната литература. Те са важна част от съвременното обучение във всички степени, въпреки че по време на възникване не са нови.

Съвременната образователна среда предлага на учениците различни начини на обучение. Поради тази причина учениците имат възможност да развият своите скрити зложби, таланти и способности, да изявят себе си в подкрепяща и приятелска среда – ученическият клас, група за художествено-творческа дейност, каквато е вокалната група или групата по танци в училище.

Дисертационният труд разглежда два аспекта на обучението в прогимназиален етап – използването на интерактивните методи като начин на обучение и развитие на способностите на учениците чрез извънкласни форми на обучение и художествено-творческа дейност на училищно и извънучилищно ниво.

Интерес за докторантката представлява художествено-творческата дейност на учениците от V-VI клас, поради богатата лична художествено-творческа дейност в сферата на солото и хоровото пеене, като художествен ръководител на детски вокални групи и като автор на песни за деца.

Друга сфера с личностно значение е работата със деца със СОП, интересът към която датира още от студентските години. Мотив за изследване в тази насока е и пряката работа на изследвателя с ученици със СОП в училището, където е проведено изследването – СОУ „Народни будители“ гр.Брацигово.

Художественото творчество допринася за личностното развитие на съвременния ученик, а интерактивните методи предлагат възможност за представяне на учебното съдържание по различен, забавен и достъпен за учениците начин, като ги провокира към активно взаимодействие.

Една от компетенциите, които учениците на XXI век е необходимо да притежават е умението за комуникация, за общуване. Буквалното значение на термина интеракция – взаимодействие, недвусмислено подсказва, колко необходимо е използването на интерактивните методи в обучението днес. Те дават свобода не само на учителя, но и на ученика – да изказва мнение, да дава предложения, да търси и намира решения.

В ХХІ век тези умения са основополагащи за развитието и професионалното реализиране на всяка личност. А именно училището е тази институция, която не само дава знания, но и гради умения и развива личностни качества и способности у ученика, с помощта на интерактивните методи на обучение.

Друга предпоставка за актуалност на разглежданата тематика е широкото използване на интерактивните методи в различните нива на обучение, в курсове или семинари, тренинги и още много други форми на квалификация и преквалификация.

Основна цел на настоящия труд е практическото приложение на някои интерактивни методи в обучението по музика, чрез които да се развият художествено-творческите способности на учениците от V-VI клас.

Обект на изследване е процесът на обучение по музика в V-VI клас.

Предмет на изследването са художествено-творческите способности на учениците в обучението по музика в клас и извънкласна дейност.

За постигането на основната цел, са поставени следните **задачи**:

1. установяване отношението на някои преподаватели към използването на интерактивни методи в обучението
2. установяване отношението на учениците към участието им в художественотворчески дейности
3. мотивиране на учениците за художественотворческа дейност чрез използване на различни традиционни и интерактивни методи (в рамките на учебните часове и извънкласната дейност, проведена от преподавателя – вокална група)
4. определяне в каква степен интерактивните методи (даден интерактивен метод) влияят (влияе) върху развитието на художествено-творческата дейност на учениците и оттам на техните способности за художествено творчество.
5. събиране и анализиране на данни за проявите на художествено-творческа дейност на учениците в извънучилищна среда след прилагането на интерактивни методи на обучение.

За целта на изследването във втора глава са изведени следните хипотези:

1. Ако се използват интерактивни методи в обучението по музика, то се създават предпоставки за развитие на художествено-творчески способности у учениците.

2. Ако се използват интерактивни методи при обучението на ученици със СОП в час по музика, то се създават предпоставки за развитие на умения и навици, чрез които учениците със СОП могат с лекота да се включат в дейността на класа и в художествено-творчески дейности.

Поставените задачи се реализират чрез следните методи: педагогически експеримент в три етапа – констатиращ, обучаващ и заключителен, структурирано включено наблюдение, или т.нар. наблюдение „на терен“, което дава възможност за пряко въздействие върху изследвания обект, дидактически тестове с ученици от V и VI клас. Наблюдението е проведено чрез серия от уроци, в които интерактивните методи са включени в урока като продължение на традиционните и в „съзвучие“ с тях.

Като допълнителен метод е проведено анкетно проучване с учители и ученици, с цел установяване на отношението към употребата на интерактивни методи в учебния процес и тяхното влияние върху способностите на учениците, както и отношението към художествено-творческите дейности в училище и извънкласни дейности.

В настоящия труд са разгледани способностите, в частност художествено-творчески, изяснява се тяхната същност и специфично проявление. Разглежда се и възможността за прилагане на интерактивни методи в обучението на деца със СОП, тъй като тези деца днес са неразделна част от класа и обществото.

Чрез приложените методи на изследване се дава възможност за активно влияние върху отделните способности, за проследяване на развитието на отделни художествено-творчески способности и начина им на проява в часа по музика и извънкласните дейности.

Първа глава. Интерактивни методи

Първа глава представя търсенията на редица автори, свързани с идеята за интерактивните методи и тяхното приложение в клас, в часа по музика и в обучението на ученици със СОП.

Разгледани са понятията метод, иновация и интеракция, които имат пряка връзка с интерактивните методи. Прави се извода, че иновацията е промяна по отношение на гледната точка към образованието, изменение на методите на обучение и въвеждане на нови методи и технологии в различни нива от образователната система. В главата се разяснява същността и на

интеракцията като взаимодействие. М. Георгиева, както и много други автори, посочва, че думата има латински произход: *inter* – между, взаимно, заедно и *acti* (или *actio*) – действие.¹ Интеракцията като понятие има сложна природа и е обект на изследване от много науки.

От социологична гледна точка интеракцията се смята за взаимодействие, направление, което изследва елементарните взаимодействия в групата на ниво пряка комуникация. В социалната психология, чиито представители са Дж.Мийд, М.Кун и др. една от основните идеи е за активното общуване между индивида сам със себе си и с околните, т.е. субект-субектните и субект-обектните отношения, както и отношението към организацията на тези отношения. Особеното тук е, че при тези взаимодействия индивидът заема различни социални роли.²

Изведено е следното определение за терминът интеракция: интеракцията в основата си е взаимодействие в общуването между участниците в обучителния процес (учител – ученик), чрез която се изграждат личностни компетентности, необходими в съвременната образователна действителност (умение за общуване, култура на общуване, умение за изслушване и работа в екип и др.).

Идеите на реформаторската педагогика от XIX-XX век поражда реформа в образованието в Европа. Взаимодействието между самите обучаеми, между обучаеми и обучители е в основата на много от създадените системи на обучение: М.Монтесори, С.Френе, Д.Дюи и др., което взаимодействие е и в основата на интерактивните методи, познати ни днес.

За реализацията на интерактивно обучение е необходима промяна по отношение на методите на преподаване, на образователната технология, както и на образователната среда. Интерактивните методи на обучение дълго време се смятат за „иновативен“ начин на обучение. Днес обаче е известно, че те не са нито нови, нито непознати. Още по времето на великите философи са съществували методи като беседа например.

Новото днес е това, че част от тези методи се използват по нов начин, някои преподаватели използват само части от методи, други пък съчетават два или повече интерактивни метода за целите на своята работа и според специфичните особености на класовете, с които работят. Учениците

---

¹ Георгиева, Мария. Развитие на умения за взаимодействие. С., 1992, с. 3-4

² Атанасова, Николинка. Предизвикателството интерактивни методи на обучение. Пловдив, 2012, с.10

стават основната част от образователната система, и по-точно – стават обект на промени в отношението към тях, което несъмнено дава отражение и върху усвояването на учебното съдържание, както и върху учебната среда, която се променя не ежегодно, а ежечасно. В новата учебна среда и учителят поема нова роля – модератор, координатор, съветник на учениците, с които работи.

В главата са представени уменията, които учениците трябва да притежават, за да могат да отговорят на изискванията на съвременното общество:

- За търсене и намиране на информация,
- За търсене и намиране на най-добро решение на проблем,
- За търсене и намиране на повече от едно решение на проблем,
- Умения за общуване,
- Умения за работа със съвременни технологии,
- Умения за работа в екип,
- Толерантно отношение към другите и др.

Това са компетенции, които ученикът (човекът) трябва да развие у себе си през годините на своето образование, а и след това. Интерактивната образователна среда трябва да стимулира взаимодействието между членовете на групите и екипите. Р.Вълчев определя тази нова среда (т.е. интерактивната), стимулираща ученето, като „**обогатена среда**“. Т.е. тази среда е богата на взаимодействия, на стимули.

От разгледаните мнения и твърдения на редица автори, изследователи в областта на интерактивните методи може да се направи извода, че не са нови интерактивните методи, а начинът на използването им в днешната образователна среда, средствата чрез които се реализират, нови са някои от целите, които се постигат с тяхното използване. Възможна е и комбинация както между интерактивни методи, така и между традиционни и интерактивни методи на обучение, като главната цел все пак остава развитието на личността.

В главата се представят някои от класификациите на интерактивните методи, като за целите на настоящия труд се приема тази на И.Иванов, който ги разделя в три групи:

- Ситуационни методи: казус, симулация, игра, ролева игра, драматизация;
- Дискусионни методи: анкета, беседа, обсъждане, дебати, мозъчна атака (brainstorming);

- Опитни/емпирични методи: метод на проектите, експеримент, моделиране и др.

От посочените по-горе интерактивни методи, в **параграф 4.2.2.** са разгледани ролева игра, беседа, мозъчна атака, метод на проектите – методи, включени в трите групи от класификацията на И.Иванов. Всеки интерактивен метод е разгледан в същността си; към всеки интерактивен метод са посочени примери за практическото му приложение в часа по музика. Други разгледани методи са групова дискусия, лавина (снежна топка), визуализиране (онаглеждаване).

Посочените интерактивни методи са подбрани с оглед възможността от практическото им приложение за реализиране целта и задачите на експерименталното изследване, както и възможността за доказване на хипотезите на изследването.

Параграф 5. разглежда интерактивните методи от различен ъгъл, като възможност за използване при ученици със СОП в реална учебна среда. Приобщаването на деца със СОП изисква редица промени: в законодателството и ресурсната обезпеченост, които вече на много места в страната са факт; промяна на подхода на обучение в училище, но и подкрепа от страна на родителите и обществеността.

Учителят по музика има много важна роля при определянето на знанията и уменията, които децата със СОП трябва да придобият в процеса на обучението си. Тези знания и умения задължително трябва да са съобразени с индивидуалните особености на ученика със СОП, могат, и е добре да бъдат свързани с неща, които детето познава, умее, но и се опират на ДОС за съответния клас. Това може да стане посредством понижени очаквания към детето със СОП в сравнение с останалите деца от класа. В дейността възприемане на музика учителят може да очаква само реакция, при изпълнение на музика – изпълнение на елементарни ритмични модели чрез детски музикални инструменти или изпяване на лека в мелодично и ритмично отношение песен.

При деца със СОП в клас е възможно използването на интерактивния метод ситуационни игри, като в последствие прераства в роливи. Това изисква допълнителна подготовка от страна на учителя по музика, тъй като обучението на деца със СОП в реална среда е много специфично.

Трябва да се има предвид, че при децата със СОП се изискват много по-малко като количество знания в сравнение с децата в норма, но тези

знания трябва да са подбрани много точно и съобразно индивидуалните темпове на развитие на всяко отделно дете със СОП.

Много често при по-тежки състояния не можем да се говори за действително обучение. Но контактът с реалната среда и с реалната ситуация на обучение само по себе си са богатство за ученика със СОП. Въздействието, което оказва самото присъствие на детето в реалната среда, е комплексно, влияе цялостно на личността на детето със СОП.

В часа по музика с включени деца със СОП е възможно и приложение на арттерапевтични методи. Търсенето на нови пътища за развитие на „различните“ деца има резон в новите учебни програми, но може да се почерпи както от чуждия опит, така и от личните наблюдения в процеса на ежедневната преподавателска дейност.

Първа глава представя интерактивните методи като допълващи възможностите на образователната система. Чрез тях се дава свобода на учителя да наблюдава своите ученици, да търси възможности да стигне до всеки един, без значение дали е дете в норма или дете със СОП. От друга страна интерактивните методи дават свобода и на ученика – да намери мястото си в класа както и възможност да разкрие способностите си.

Втора глава. Художествено-творчески способности

Втора глава представя целта, обекта, предмета и задачите на изследването. В нея са открити две хипотези, разгледани са способностите (обща и специални). Внимание е отделено на музикалните и художествено-творческите способности, пряко свързани с дейностите в часа по музика и с провеждания експеримент.

Според редица психолози общите способности се развиват на база природната надареност у човека – заложите, а специалните са тези, които се отнасят до една единствена дейност и нейното професионално изпълнение. Развитието на способностите е прогресивно, от елементарни към по-сложни форми, защото е продиктувано от природата на психичните процеси.

Поради специфичния характер на способностите и обусловеността им от човешката дейност, се прави извода, че при всеки човек се развиват различни способности, обусловени от средата на живот и обществените условия, като понякога дадена способност може да се прояви частично или изобщо да не се прояви.

Ниската степен на развитие на дадени способности е предпоставка за тяхното усъвършенстване, а при по-висока степен на развитие, това усъвършенстване освен количествено се превръща и в качествено, като се променят онези свойства и процеси, които отговарят за формирането на способностите.³

Преход от знания към способности се осъществява чрез уменията и навиците, които са по-устойчиви. Може да се обобщи, че т. нар общи способности се отнасят до извършването на жизненоважни действия в ежедневието, свързани са с общото развитие на човек и се обуславят от развитието на личността, средата и условията на живот. Специалните способности се развиват на основата на вече създадените общи способности, на открити специфични заложби и дадености, като за развитието и усъвършенстването им се изисква усилен труд, проява на характер и воля, както и постоянство.

В дисертационния труд се приема следната дефиниция за понятието способности:

Способностите са индивидуалните особености у човек, които обуславят успешното занимание с различни дейности. Те са следствие от натрупването на впечатления и сръчности, пораждат се в следствие на наблюдателността, емоционалността, мисленето, интуицията, въображението на човек, обусловени са от типа висша нервна дейност, както и от характера и темперамента на човек. Те са строго индивидуални за всеки човек, развиват се прогресивно (от по-елементарни към по-сложни), а механизми за развитието им са знанията, уменията и навиците.

От своя страна музикалните способности също са широко разглеждани в литературата от изследователи като Б.Теплов, К.Сишор, К.Орф, Д.Кабалевский, като някои от тях създават и свои собствени системи за развитието им. В българската традиция е прието музикалните способности да се делят на основни (ладов усет, метроритмичен усет, музикално-слухови представи) и второстепенни (усет за многогласие, изграждащ се на основата на музикално-слуховите представи, тембровия слух).

Всяка от музикалните дейности развива комплекс от музикални способности, а чрез цялостното музикално възпитание се изгражда и естетическият вкус на детето към музика. Естетическият вкус формира от своя страна художествено-творческите способности у учениците. За да се

---

³ Пиръов, Г., Т.Трифонов. Способности и развитие. С., 1980, с.124

формират определени художествено-творчески способности като музикално-слуховите представи, емоционалната отзивчивост към музика, метроритмичния усет, творческото въображение и мислене, в обучението по музика, конкретно в дейността възприемане на музика, се използват високохудожествени примери от световната и българската музикална култура.

От тук се извежда следната хипотеза: **ако се използват интерактивни методи в обучението по музика, то се създават предпоставки за развитие на художествено-творчески способности у учениците (хипотеза 1).**

Когато се говори за художествено творчество в училище е нужно да се споменат учебните предмети, чрез които учениците се докосват до него, а това са именно литература, музика и изобразително изкуство, както твърди и П.Минчева. „**Основна цел** на музикалното възпитание в общообразователното училище е осъществяване на художествено възпитание в частност и на естетическо възпитание въобще.”⁴

След разгледаните мнения на Л.Виготски, Д.Наскинов, М.Арнаудов се стига до извода, че **творчеството е процес, който се изгражда в дейността на човек и е свързано със специфични процеси като въображението, мисленето, паметта.** Според Л.Виготски, въображението е в основата на всяка творческа дейност, която „се проявява навсякъде в културния живот, правейки възможно художественото, научното и техническото творчество”⁵, т.е. творческата дейност е част от художествената и при това е свързана с уменията на човек.

Ако се изходи от твърдението на Л.Виготски, се получава една взаимовръзка, която изглежда така: умения – способности – въображение – творческа дейност – художествена дейност. Тук е необходимо да се направи още едно уточнение – знанията и уменията се придобиват в дейността и чрез тях се развиват способностите, но и чрез по-лекото усвояване на знания и умения може да съдим за вече развитите способности.

Затова ладовият усет, уменията за анализ, отношение и оценка на собствените художествено-творчески продукти и художествено-творческа дейност, ще бъдат част от основните критерии за установяване на развитие на художествено-творческите способности у учениците.

---

⁴ Минчева, П. Музикалното възпитание в общообразователното училище. С., 2000, с.4

⁵ Виготски, Л.С. Въображение и творчество на детето. С., 1982, с. 9

Художественото възпитание способства за нравственото развитие на човек и го формира като личност.⁶ В системата на образованието в България, чрез регламентираното обучение по образователно направление Изкуства се очертава пътят на формиране на нравствените качества на личността - доброта, отзивчивост, въздейства емоционално върху съзнанието на подрастващите.

Дори само като възприемател, е важно ученикът да може емоционално да преживее художественото произведение. Чрез художественото произведение често се стига до по-дълбоки пластове на личността. Тогава се казва, че произведението „докосва“, „грабва“. Най-често при подрастващите това се наблюдава при слушане на музика от определен стил, който те харесват.

Това „харесване“ е отражение на музикално-слуховите представи, т.е. детето търси нещо специфично – тембър, ритъм, мелодия, или друго изразно средство, което му е близко. Тогава разбирането на художественото произведение, било то музикално или причислено към друг вид изкуство, става по-лесно и приятно, дори желано.

Формирането на музикални еталони е важно да се случи още на ниво детска градина, когато се изграждат и представите на детето за обкръжаващата го действителност и отношенията между хората в средата, в която живее.

В училище подборът на естетически издържани творби от всички изкуства е важен за формиране на по-задълбочени представи, за надграждане на естетическия еталон у учениците и особено у тези от тях, които преживяват промените на пубертета. В този възрастов период ученикът е поставен в различни социални ситуации, изпълнява различни роли, само една от които е ролята на ученик. Не може да се предвиди какъв ще бъде музикалният вкус на всеки един, но учениците могат да бъдат насочени към търсене на хубавото, доброто в музиката, към по-критичен поглед върху слушаните и изпълняваните произведения.

Л. Ангелова посочва трите компонента на въздействие на изкуството при децата от предучилищна възраст, разглеждайки теорията на Д. Кабалеvский за „Трите стълба на музиката“. Така тя определя, че това са художественото възприятие, художественото преживяване и условността на произведението, или както споменава по-нататък, художествената условност.

---

⁶ Тарасова, К.В. Онтогенез музыкальных способностей. Москва, 1988

Според мен, тези компоненти се отнасят и за учениците, тъй като емоционално-образното мислене се запазва и през пубертета. Въз основа на това съм на мнение, че изкуството, в частност музикалното, въздейства първо чрез преживяването на емоционалното съдържание на творбата, но през призмата на личните емоции на всеки човек, после чрез художественото възприемане и едва тогава чрез художествената условност на изкуството.

Подборът на песенния репертоар влияе върху формирането на вкуса на учениците и спомага за разширяване на „естетическия им опит с високохудожествени произведения от областта на музикалното изкуство“⁷, така отбелязва Т.Бурдева в своята „Методика на музикалното възпитание в предучилищна възраст“.

Детето трябва да се „докосне“ до изкуството, а не да бъде „пасивен обект на естетическо въздействие“: „Ако прескочим този момент – възприемането, или просто го пренебрегнем, то това води след себе си до пропуски в останалите моменти – изпълнението и творчеството, които зависят от него.“⁸ Художествените произведения са неотделими от средата, което определя каква ще бъде реакцията на детето спрямо произведението и нагласата за възприемане.⁹

Външното проявление на емоции се явява израз на перцептивната (възприемателна) страна на музиката. Освен това децата на възраст 11-12 години много точно възприемат емоционалния заряд на музикалното произведение. Емоцията при подрастващите е движеща сила в голяма част от дейностите, свързани с изкуство. Поради това считам **емоционалната отзивчивост към музиката** за една от художествено-творческите способности, както и един от основните критерии за изследване при учениците от V-VI клас в общообразователното училище. Други способности, определени като критерии за изследване са **творческото въображение и творческото мислене**. Тъй като в тази възраст все още присъства образното мислене и възприемане на света, у подрастващите протичат сложни физически, емоционални, психически процеси, които влияят в много голяма степен на развитието им.

Художественото развитие на децата е успешно само тогава, когато те общуват с всички изкуства, а не само с водещите. От това общуване зависи доколко ще се развият способностите на детето при изпълнение на

---

⁷ Бурдева, Таня. Методика на музикалното възпитание в предучилищна възраст. Пловдив, 2012, с.12

⁸ Ангелова, Лучия. Децата от предучилищна възраст и изкуството. С., 1993, с.10

⁹ Ангелова, Л. Децата от предучилищна възраст и изкуството. С., 1993, с.12

различните художествени дейности, характерни за определена възраст. Да се ограничат изкуствата, с които децата общуват е може би най-грешната постъпка, която се отразява пагубно върху изграждането на художествения вкус, твърди Л.Ангелова.

В този период децата все още са много впечатлителни, което е огромен плюс за учителя изобщо. Чрез представяне на изкуството по нов, забавен и занимателен начин ученикът лесно може да бъде привлечен „на наша страна“. Това с лекота става като информацията за съответното изкуство се поднесе в художествено-творческа форма, с помощта на интерактивни методи на обучение, с нестандартни подходи. Личният пример на възрастния е от голямо значение за зараждане на желание и интерес у подрастващите за художествено-творческа дейност.

На мнение съм, че интересът е движеща сила, мотивираща ученика за художествено-творческа дейност. В дейността той се проявява чрез желание за общуване с изкуството, творческото мислене и въображение, но е обусловен от личния пример на учителя, който чрез своите действия, чрез методите, които използва в обучението, спомага за задържането на интереса на ученика. Според мен мотивацията за художествено-творческа дейност е силна при наличие на достатъчно силни стимули. Поради това **интересът** е определен като критерий за отчитане на наличието на стимули и оттам и на възможности за развитие на художествено-творческите способности.

Друг фактор за развитие на художествено-творческите способности на учениците в V-VI клас е изграждането на **музикално-слуховите представи**. Този процес на развитие е много дълъг, поради факта, че човек се учи всеки ден, придобива нови способности, попада в различни житейски ситуации, част е от разнообразна, различна и многолика звуко-интонационна среда.

Имайки предвид всичко това, както и че творчеството е дейност и като способностите не е изолирана, а е част от средата, в която се заражда, считам, че музикално-слуховите представи, като основна музикална способност, опосредствана от личностното развитие и интонационната среда, се превръща в един от основните критерии, по които може да се съди за наличието на художествено-творчески способности у подрастващите.

Трудно би се осъществила художествено-творческа дейност, ако учениците нямат опит – музикален, житейски и т.н. Опитът е част от всяка човешка дейност. Чрез него се градят нови умения, науката и изкуството се основават на опита на предишните поколения изследователи и творци.

В час по музика учениците, които имат предишен музикален опит, се справят в пъти по-добре от съучениците си, които тепърва го изграждат. Музикалният опит на учениците се влияе от интонационната среда, която го обгражда, както и от наличието на благоприятни условия за развитие на способностите им. **Музикалният опит** е водещ фактор при създаването на художествено-творчески продукт поради факта, че колкото е по-голям опитът, толкова повече предпоставки има за създаване на нещо ново, на естетически издържан продукт на художествено-творческата дейност.

В **параграф 4.** се разглежда художествено-творческата дейност в училище. Тя може да бъде свързана с посещение на извънкласни занимания – кръжоци по танци, пеене, вокални състави (вокална група, хор), брейк формации, изобразително изкуство, скулптура, различни видове ателиета по изкуствата, поетичен клуб, театрално студио, оркестър, свирене на музикален инструмент, занимание с различни занаяти като грънчарство, дърворезбарство и т.н.

В тези извънкласни форми децата имат възможност да творят свободно, да надграждат своите умения, да развиват способностите си – да създават изкуство. Съвременното образование се стреми да отговори на изискванията на съвременното общество чрез модернизиране на материална база, въвеждане на нови методи на обучение, промяна в отношението към ученика – той става център на обучението.

Съвременното образование има за цел да приобщи децата със СОП като ги направи част от учебната среда и в същото време – прилагайки различни методи да „приблужи“ (адаптира) учебната среда към нуждите на учениците със СОП. Поради това се извежда следната хипотеза: **ако се използват интерактивни методи при обучението на ученици със СОП в час по музика, то се създават предпоставки за развитие на умения и навици, чрез които учениците със СОП могат с лекота да се включат в дейността на класа и в художествено-творчески дейности (хипотеза 2).**

„Онова, което се научава, опитва и разбира в една художествена творба, и към която е насочен интересът, е най-вече следното: доколко е истинно, т.е. доколко се познава и разпознава нещо в него, а оттам и доколко тук се откривам и аз самият.“¹⁰ Така учениците при изпълнение на художествено-творческа задача несъзнателно се стремят точно към това откриване на себе си в творбата.

---

¹⁰ Бурдева, Т. Философско-психологически аспекти на музикалното изкуство, Пловдив, 2000, с.11

За да бъде реализирана една песен по художествено-творчески начин, трябва да се изпълнят няколко условия. Първото и много важно е певческата култура на учениците. Необходимо е ученикът да е ритмичен, да изгражда основни динамични нюанси, да има добра артикулация и дикция. Това са изисквания и за часа по музика.

Тук възникват въпросите какво отличава художествено-творческото изпълнение от изпълнението в часа по музика? Може ли изпълнението в часа по музика да бъде художествено-творческо, без това да се търси като резултат от певческата дейност? Според мен това е възможно, но зависи от атмосферата в класната стая, емоционалното и психичното състояние на децата, нивото на развитие на техните способности и не на последно място зависи и от музикалния педагог и неговата представа за това, какво иска да постигне, нагласата и способностите му.

Извънкласните занимания са естествено продължение на часа по музика. Тези часове учениците посещават по свой избор. Протичането им има своя уникална структура и зависи както от самите ученици, така и от учителя и неговата представа за подобни извънкласни занимания.

Тези занимания обикновено събират даровити деца около една обща цел – пеене, свирене, танцуване, театър и т.н. В конкретния случай основната цел на създадената в СОУ „Народни будители“ вокална група „Звездици“ е участие в училищните тържества, в общоградските тържества за всеки празник и участие в конкурси. Всичко това благоприятства развитието на художествено-творческите способности на учениците, свързани с музиката, литературата и други изкуства.

Вокалната група се състои от ученици от V до XII клас. С някои от тях се работи индивидуално и целенасочено, а с по-голямата част групово. Във вокалната група участват и деца от експерименталния клас, с който е проведено изследването.

Задачите, които си поставих за изпълнение във вокалната група са:

- да се обогатят музикално-слуховите представи на учениците чрез разнообразни песни за изпълнение, изискващи различен начин на звукоизвличане (поставено пеене и фолклорно пеене);
- учениците да придобият вокални и хорови навици, които не са овладели в часа по музика, т.е. надграждане на уменията им според индивидуалните им възможности;
- осигуряване на възможности за изява – концерти, конкурси,

- прилагане на различни, забавни за децата методи на преподаване и чрез това развитие на критичното им отношение към собственото изпълнение и изпълнението на другите.

Основната цел при всяка репетиция на вокалната група е да се привлекат децата към музикалното изкуство, затова се търси тяхното мнение за репертоара, който се изпълнява. Много често се съобразявах с тяхното мнение и желание за изучаване и представяне на дадена песен пред публика или на конкурс.

При изучаване на народни песни последователно всяко дете беше молено да излиза отпред на мястото на диригента и да слуша изпълнението на останалите като се стреми да открие и после да обясни какво не му харесва. Най-честите отговори при това упражнени са: „трябва да изговарят по-ясно текста“, „трябва да се пее по-звучно“, „не ми харесва“, „харесва ми как П. пее“, или „П. пее много вярно. Защо тя/той не пее сам тази песен, вместо С.?“.

Отговорите на децата не са терминологично точни, но дават насока за това, което те чуват. В началото учениците не откриваха лошата интонация, но постепенно и с често излизане отпред като „диригенти“, които слушат хора, те започнаха да изразяват по-често своето мнение за начина на изпълнение, за звученето им като група.

Към голяма част от репертоарните песни се измислят движения. Децата бяха подтиквани сами да решат какви да бъдат движенията. Понякога учителят измисля всички движения като дава по няколко варианта, а учениците одобряват този, който най-много им харесва. Да се изберат подходящи движения за дадена песен, дори да не си ги измислил сам, не е лесна задача, но има творчески елемент. Децата никога не изпълняваха движенията точно, което пък дава основание да се твърди, че те са съ-творци на своеобразните танци.

Една от задачите на изследването е провокиране на учениците за извършване на художествено-творчески дейности в час и извън него. От практиката е доказано, че учениците учат най-добре чрез правене, в конкретния случай чрез пеене. Ето защо други предпоставки за развитие на художествено-творческите способности е развитието на **ладовия усет** (и по-конкретно *певчески умения* - певческо дишане, фразировка, динамични контрасти, щрихи, дикция и артикулация, точна интонация, артистично представяне на песента и др.) и **метроритмичния усет** (при танцуване – поддържане на темпо, развитие на специфични фини моторни умения, и др.).

Според А.Лук¹¹ за всички творческият процес е един и същ. Разликата се състои в това, както посочва автора, че мащабите на творчеството са различни, материалът е различен, както е различен и резултатът и неговото значение за обществото.

Ако се разгледат изявиите на учениците прави впечатление, че те са основно на училищно ниво. Съвързани са с национални и училищни празници и на тези тържества се представят както традиционни (тематични), така и модерни (по желание на учениците) песни. Всяка година съставът на вокалната група към СОУ „Народни будители“ се мени, тъй като има ученици, които се местят в други училища, за да продължат обучението си в друга специалност, а има и такива, които по една или друга причина се отказват от участието си във вокалната група.

Така всяка година има ученици, които тепърва започват да се учат на хорони и певчески навици, но остават и по-опитни ученици, които помагат на начинаещите. Самата атмосфера на репетициите във вокалната група предполага по-свободно общуване и отношение на учениците помежду им и между тях и учителя. Това способства и за създаването на творческа атмосфера.

Забелязва се, че по-опитните хористи в групата са активни в предложенията си спрямо репертоара, дават мнението си за всяка песен и начина на представянето ѝ пред публика, както и за това кой от съучениците им пее вярно и кой има нужда от повече упражнения. След година усилената работа във вокалната група всеки един ученик придобива тези способности. Те се изграждат с постоянство (редовно посещение на репетиции), много желание от тяхна страна да се справят (лична, вътрешна мотивация) и внимателно подбран репертоар, така че да се хареса на всички, но и да бъде развиващ гласа, слуха, метроритмичното чувство, усета за динамични контрасти и не на последно място за естетизъм. Към последното спада и формирането на художествено-творческите способности. Тези способности не се формират отделно, а на основата на добре изградени хорони навици, добре развит метроритмичен усет, ладов усет, усет за точна интонация, та дори и усет за многогласие.

От гореизложеното може да се заключи, че музикалните способности благоприятстват развитието на художествено-творческата дейност, защото желанието да бъде разбрано едно произведение води до желание, подтик към занимания с изкуството, създавало това произведение.

---

¹¹ Харалампиева, Веса. Музиката и творчеството на личността. Народна просвета. София, 1983, с.12-13

Процесите на развитие на художественото творчество са много силни и активни през началния период на обучение, но съвсем не свършват с него. Периодът 11-12 години е благоприятен за продължаващо развитие на художествено-творческите способности на учениците, особено ако активно са развивани през началния етап. Точно поради това **основната цел** на настоящето изследване е развитието на художествено-творческите способности на учениците в обучението по музика в периода V-VI клас, когато все още е налице нагледно-образното мислене (пряко свързано с въображението) и когато все още не е съвсем развито абстрактното мислене на учениците.

Този период е благодатен за занимание с художествено-творческа дейност и заради това, че средата, в която живее и твори ученика, е благоприятна за активно, емоционално общуване с изкуството, позволява свободно изразяване на личните търсения, на свободна изява вътрешния свят на ученика.

Периодът е най-добър за въздействие и поради друга причина: в практиката се наблюдава отдалечаване от изкуството точно във възрастта на пубертета, който с всяка изминала година започва все по-рано. Докато през XX век учениците са проявявали интерес към активни занимания с изкуство до по-късна възраст (VIII-IX клас), то към днешна дата (2017 година) интересът на учениците все повече намалява. В неформални разговори с ученици, основните фактори за този спад е приятелската среда, натовареността им по другите учебни предмети.

И други фактори оказват влияние – семейната среда и възпитание, интонационната среда в обществото (налагането на определен стил като мода), социалната среда, на някои места и факторът местоположение също благоприятства ранното отказване за близост с музикалното изкуство и с изкуството въобще.

Друг, но не маловажен фактор, се оказва обществената нагласа към учебния предмет музика, който се приема от някои ученици като „свободен час“, „час за развлечения“, „час за забавление“, „час за слушане на ...“ . Всичко това затруднява задачата на музикалния педагог и поставя бариери, през които той трябва да мине, за да стигне до истинските желания на ученика, до потребността му от общуване с изкуството. Точно в такава среда е направено и настоящето изследване, поради това резултатите от него са опосредствани от социалната и семейната среда, нагласите на обществото (част от него са и учениците), материалната база. Това са фактори, част от които не подлежат на промяна.

„Сензитивен период за развитие на творческите качества на личността, придобиване на опит за осъществяване на художествено-творческа дейност се явява начална училищна възраст, а заниманието с изкуство – най-благоприятната за това среда.“¹² – така смята И.Волосатова.

Според мен, щом началната училищна възраст е благоприятен период за осъществяване на художествено-творческа дейност, то възрастта 11-12 години (V-VI клас) е тази, в която учениците могат да продължат заниманията си с изкуство и да ги развиват и обогатяват.

От всичко изложено до тук смятам, че именно чрез използване на интерактивни методи в обучението по музика, учениците могат да развият своите художествено-творчески способности.

Трета глава. Педагогически експеримент

Трета глава представя методиката на проведеното изследване, описание на изследването, както и качествен, количествен и статистически анализ на получените резултати. В нея е включен микроексперимент, описващ приложението на интерактивни методи в обучението на ученици със СОП.

Педагогическият експеримент – констатиращ, обучаващ, заключителен, е проведен в рамките на година и половина като обхвана периода от януари 2014 до май 2015 година. Беше предвидено началото на експеримента да бъде през септември 2013г., но поради технически затруднения при събиране на информацията, началото се отложи и времевите граници на експеримента се промениха.

Констатиращият експеримент бе в рамките на половин учебна година – втори срок на 2013-2014 учебна година, а обучаващият – в рамките на една учебна година – 2014-2015.

Педагогическият експеримент се проведе в СОУ „Народни будители“ – град Брацигово, област Пазарджик, където е и работното място ми място, т.е. изследователят е част от изследователското поле. Това ми дава предимството на по-лесен достъп до обекта на изследване и оттам и

---

¹² Волосатова, И. Особенности проявления художественно-творческих способностей младших школьников. -Начальная школа плюс До и После, 2007, №6, с. 1

повече възможности за въздействие, както и възможност за приложение на повече или на избрани интерактивни и традиционни методи на обучение; по-близко проследяване на развитието на музикалните и художествено-творческите способности на учениците.

В рамките на експеримента се проследи музикалното развитие на два класа, наречени за целите на изследването експериментален и контролен. Изборът на експерименталния и контролния клас бе случаен, без предварителна информация за учениците и техните способности. Този избор бе направен спрямо паралелката, в която се намират учениците: Va и Vб. От тук нататък, когато се говори за експериментален и контролен клас, те ще се обозначават като клас А и клас Б, като А е експерименталният, а Б – контролният.

В двата класа се обучават почти еднакъв брой ученици: клас А се състои от 15 ученика, а клас Б – от 17. По време на обучаващия експеримент в клас А има движение на ученици, като има отпаднали трима и придошли двама, с което общият брой на учениците става 16. В клас Б движение на ученици няма. Придошлите ученици се включват на етап обучаващ експеримент. Специфичен е и съставът на класовете: ученици с български и ромски произход и ученици от институция. Това е един от факторите за обща успеваемост в обучението изобщо.

Важно за данните от експеримента е и да се отбележи, че някои ученици и от двата класа имат много пропуски в музикалното си обучение, поради социални, битови, както и поради други причини от сходно естество, което е повлияло негативно на тяхното общо развитие и оказва влияние върху проведения експеримент.

Друг фактор със съществено значение е материалната база в училището, както и продължителността на учебните часове – 40 минути. Учителят по музика по време на трите етапа на експеримента разполага единствено с компактдисково устройство, учебник, дискове с музика към него и в констатиращия етап от експеримента – с акордеон. Музикален инструмент през учебната 2014-2015 година и кабинет по музика не са налични. Учебниците, по които се работи по време на експеримента са:

- Музика за 5 клас – издателска къща „Анубис“, 2007, с автори Г.Стоянова, В.Динкова-Мирчева и Ю.Близнакова;
- Музика за 6 клас – издателство „Просвета - София“ АД, 2007, с автори В.Сотирова и З.Матеева.

Въпреки тези факти, е необходимо да се уточнени, че това е реалната ситуация през периода на провеждане на педагогическия експеримент, тъй като образователната среда е важен елемент от развитието на учениците и оказва голямо влияние върху знанията, уменията и отношението им, и оттам и на техните способности.

Методите, използвани за изследването, са педагогически експеримент в три етапа – констатиращ, обучаващ, заключителен; структурирано включено наблюдение, проведено на констатиращ и обучаващ етап; частично стандартизирана и нестандартизирана анкета за учители, реализирана в обучаващия етап, и частично стандартизирана анкета за ученици в началото и в края на обучаващия етап; дидактически тестове по музика за ученици - в констатиращия, обучаващия и заключителния етап.

На констатиращ етап при започване на учебната година с учениците и от двата класа са проведени входни нива – тестова проверка, за констатиране на знания, умения и отношения, с които постъпват в V клас. Тестът се проведе в рамките на един учебен час. Общият успех на клас А от входното ниво е Добър (4,00), а на клас Б – Слаб (2,67). В приложение № 3 са дадени резултатите от входните нива на експерименталната и контролната паралелка.

Входното ниво включва четиринадесет въпроса. Първите пет са с прозвучаване на музика, като № 5 - довършване на мелодия по усет - е специално създаден за установяване на художествено-творчески способности у децата. Мелодиите за въпрос № 5 (18 на брой за всяко дете) бяха предварително подготвени и нотирани от учителя, разнообразни в интонационно и метроритмично отношение. От № 6 до № 14 въпросите в теста са без прозвучаване на музика. Въпрос № 13 също е насочен към установяване на художествено-творчески способности у децата – довършване на поетичен текст на определена тематика като израз на творческия усет на децата при съчиняване на текст за песен.

При въпрос № 5 процентът на учениците завършили мелодията без затруднения в клас А е по-висок – 42,86%, докато в клас Б е само 26,67%. Нито един ученик не довърши мелодията оригинално. Почти еднакви са стойностите и в двата класа, за учениците, които не могат да довършат мелодията – 20 % в клас Б и 21,43 % в клас А. Може да се направи извода, че нивото на развитие на основните музикални способности – ладов, метроритмичен усет, музикално-слухови представи, залегнали в основата на художествено-творческите способности, са развити в недостатъчна степен

при учениците и от двата класа като експерименталната паралелка наличието им е в малко по-висока степен.

На въпрос № 13 учениците, съчинили текста докрай, са 42,86% за клас А и 13,33% за клас Б. Част от текста са съчинили 14,29% от клас А и 20 % от клас Б. Прави впечатление, че 60% от учениците в клас Б не са се справили със задачата, докато този процент в клас А е 21,43%.

Оригинално съчинен текст има и в двата класа – по един ученик от клас: в клас А : „...птички вече са дошли

и пеят своите песни мили и добри.“

в клас Б: „...пчелите литнаха отново,

лястовичките се върнаха със слово.“

Отговорите на въпрос № 14 дават информация за отношението на учениците към музикалното изкуство, естетическия вкус и предпочитанията им към актуални музикални явления. Общият извод от резултатите категорично потвърждава мнението, че 11-12-годишните ученици от V клас вече имат предпочитания към определен вокален изпълнител, като преобладават предпочитанията в жанровете поп фолк и поп музика.

От анализа на въпроси №5 и №13 с отношение към художествено-творческите способности на учениците може да се направи изводът, че в клас А има минимална проява на творческо отношение и ангажираност към поставените задачи, което се изразява в творческата задача довършване на мелодия по усет и в съчиняване на поетичен текст за песен. В клас Б това е слабо наблюдавано.

Може да се обобщи, че на вход знанията за музиката, както и музикалните способности на учениците не са развити в достатъчна степен, от което следва, че и художествено-творческите им способности също са развити в ниска степен.

На констатиращ етап от педагогическия експеримент се проведе структурирано включено наблюдение. Неговата цел е да се установи наличие на определени способности, умения и отношение по определени критерии и показатели с отношение към развитието на художествено-творческите способности на учениците от V клас, при използване на традиционни и интерактивни методи в часовете по музика.

За да се осъществи наблюдението на констатиращ етап (**параграф 1.1**), поетапно са разработени няколко протокола за наблюдение с включени

в тях критерии и показатели. Едновременно с това са обмислени и приложени някои интерактивни методи на обучение по музика за целите на обучаващия етап на експеримента.

Към всеки от протоколите е приложено описание на проведените уроци с клас А и клас Б с цел илюстриране на необходимостта от промяна в критериите. Констатира се, че са необходими и други критерии и показатели, които да отчитат развитието конкретно на художествено-творческите способности, а не само натрупаните знания и умения в часа по музика.

Следващият разработен Протокол № 2 (Приложение №1) апробирах на 07.02.2014г. и 28.02.2014г. последователно и с двата класа. От описаните уроци може да се заключи, че певческите умения изграждат до голяма степен музикалните еталони на учениците и заедно с това дават възможност за развитие на художествено-творческите им способности. Творческото въображение и творческото мислене, като художествено-творчески способности, са част от развитието на естетическия вкус на учениците и до голяма степен наличието им спомага за изграждане на естетически еталон. Освен това може да се отбележи, че без тях, трудно би се осъществила която и да е художествено-творческа дейност.

От проведените апробации се установи, че умението за **анализ, отношение и умение за оценка** са изключително важни за успешното прилагане на интерактивни методи в обучението, поради факта, който потвърждават и изследователи като В.Гюрова и колектив, че важен елемент при провеждането на интерактивни методи е възможността за рефлексия (оценяване на собствените постижения).

Други критерии, които имат основно значение за развитие на художествено-творческите способности у учениците са: емоционалната отзивчивост, музикалният опит, творческото въображение и мислене, музикално-слуховите представи и ладовият усет.

В рамките на няколко урока в клас А и клас Б апробирах Протокол № 3, резултатите от който са дадени в приложение № 1. В тези уроци включих някои интерактивни методи, както и адаптиран за нуждите на обучението метод, който нарекох „Слухов ребус“.

След проведени още няколко урока с включени в тях интерактивни методи на обучение и създаденият за целите на обучението по музика метод „слухов ребус“, се намери оптимален вариант за отчитане на резултатите от

проведеният обучаващ етап (параграф 1.2.) на структурираното наблюдение, представени в Протоколи № 4.1. и № 4.2.

Протокол №4.1. Отчитане на резултатите в клас А

УЧЕНИЦИ от клас А	Показатели									
	емоц.отзивчивост	муз-слух. прдст.	Ладова усет	метроритм. усет	тв. въображ.	тв. мислене	интерес зап.муз.	музикален опит	Умения за анализ	Отношение и оценка
Урок + метод										
Танцувалната музика и композиторите – н.з. Традиционни методи	1	1	1	1	0	0	0	1	1	2
Танцувалната музика и композиторите – упр. ИМ лавина	2	2	2	2	0	0	2	1	1	2
Сложна триделна форма ИМ онагледяване	1	2	2	2	1	1	1	1	0	1
Салонни танци традиционни методи	2	2	0	2	2	2	2	1	0	0
Танго ИМ мозъчна атака	1	2	2	1	1	1	1	1	2	0
Метроритъм и жанр ИТехн. Отборна игра	2	2	2	2	2	2	1	1	2	0
Метроритъм – упражнение	0	2	2	2	0	0	1	2	2	0
Урок обобщение ИМ онагледяване (изработени дидактични материали)	2	2	0	0	1	2	2	2	2	2
Шопска област ИМ мозъчна атака	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2
Шопска област – обобщение ИМ метод на проекта	2	2	2	2	3	3	3	2	2	3
Урок обобщение ИМ лавина + ИТехн.групова дискусия	1	2	1	1	1	1	3	2	1	2
Фолклорът в творчеството на българските композитори – 3-те най-важни неща	1	1	2	2	0	0	1	2	0	0

Резултатите от двата протокола се тълкуват в **параграф 1.4.** на трета глава, като е направен опит за измерване на честотата на проявление на следните критерии, дадени в протоколи № 4.1. и 4.2.:

- Емоционална отзивчивост към музика
- Музикално-слухови представи

- Ладов усет
- Метроритмичен усет
- Творческо въображение
- Творческо мислене
- Музикален опит
- Умение за анализ
- Отношение и умение за оценка

Всеки от посочените показатели се измерва по скала със стойности от 0 до 4, където за всеки показател се отбелязва:

- 0 – не се наблюдава
- 1 – слабо проявление на ...
- 2 – умерено проявление на ...
- 3 – силно проявление на ...

Протокол № 4.2. Отчитане на резултатите в клас Б

УЧЕНИЦИ от клас Б	Показатели									
	емоц.отзивчивост	муз-слух. прдст.	Ладов усет	метроритм. усет	тв. въобразж.	тв. мислене	интерес зан.муз.	музикален опит	Умение за анализ	Отношение и оценка
Урок										
Танцувалната музика и композиторите – нови знания	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
Танцувалната музика и композиторите – упражнение	2	1	1	1	1	0	1	1	0	1
Сложна триделна форма	1	1	0	1	0	0	1	1	1	0
Салонни танци	1	1	0	1	0	0	1	1	0	0
Танго	1	1	1	1	0	0	1	1	1	0
Метроритъм и жанр	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
Метроритъм – упражнение	1	1	1	1	0	0	1	1	1	0
Урок обобщение	1	2	1	1	0	0	1	1	1	0
Шопска област	2	1	1	1	0	0	1	1	1	0
Шопска област – обобщение	2	2	1	1	1	1	1	2	1	1

Северняшка област	2	1	1	1	1	0	1	2	1	0
Фолклорът в творчеството на българските композитори	1	1	1	1	0	0	1	2	1	0

Тъй като наблюдаваните явления са свързани с художествено-творческа дейност, в частност музикална, те не могат да се констатират прецизно, понеже като има фактори, които влияят на резултатите от наблюдението: микроклимат в класа, личностни особености на изследваните лица, моментно емоционално състояние на всеки един ученик.

От друга страна е необходимо да се подчертае, че поради естеството на дейността, която се изследва (художествено-творческа) и поради това, че става въпрос за изкуство, резултатите от наблюдението трудно биха били превърнати в количествени данни. Тук е направен опит да се проследи честотата на проявление на изследваните умения и способности. Затова се приема 5% вероятност за грешка в представените резултати.

Относителната честота ($f_{i \text{ отн.}}$) на проявление на всеки показател е пресметната по следната формула:

$$f_{i \text{ отн.}} = \frac{f_i}{n}$$

където f_i е абсолютната честота – колко пъти дадена степен на проявление се среща в проведените уроци, а n е обемът на проведените уроци.

Натрупаната честота (F_i) на проявление е измерена по формулата:

$$F_i = f_1 + f_2 + f_3 + \dots + f_i$$

където f_1, f_2 и т.н. са абсолютните честоти на проявление на отделните показатели. Пълните таблици, които включват абсолютната, относителната и натрупаната честота може да се видят в Приложение № 11 на дисертационния труд.

Общият брой на проведените експериментални уроци в клас А е 12. В клас Б са протоколирани уроците със същите теми. В проведените дванадесет урока с клас А, **описани в параграф 1.2..**, се приложиха интерактивните методи:

- **Мозъчна атака** – като техника при темата „Танго“, след което последва **дискусия**; като техника при темата „Шопска фолклорна област“, а резултатите от мозъчната атака станаха

основа за изработване на **проект**, чиято реализация е представена с фотос в Приложение № 7.

- **Лавина (снежна топка)** – проведен в уроците „Танцувалната музика и композиторите“ и „Северняшка фолклорна област“. В първия урок методът е използван самостоятелно, а във втория в съчетание с **групова дискусия**. Второто провеждане на лавина в комбинация с групов дискусия се оказа по-угодно, тъй като ангажира вниманието на учениците по-пълно и по едно и също време. Материалите от проведения метод са представени в Приложение № 8.
- **Отборна игра** – в темата „Метроритъм и жанр“. Тук идеята за състезанието на отделни групи от класа не се реализира напълно поради обективни и субективни причини.
- **Онаглеждаване (визуализиране)** – при темата за „Сложна триделна форма“, осъществено чрез изписване на подходящи символи на дъската за представяне на схемата на сложна триделна форма.

Използвах и друг начин за онаглеждаване отново в урок обобщение. Разработих дидактични материали, които включват карти с въпроси по изучения учебен материал: прости форми и сложна триделна форма, равноделни и неравноделни размери, изпълнителски състави, салонни и старинни европейски танци, синкоп и триола.

Към всяка карта има допълнителни листчета, на които поотделно са изписани размери, танци или др., както и условие на задачата. Учениците трябва да подреждат в правилна последователност, да групират по определен признак, дори сами да измислят например фигури, с които да означат вариационна форма. При изпълнението на всеки въпрос има възможност за групов работа, а някои дори са с музика за възприемане. (Приложение № 10).

- **„Трите най-важни неща“** – като интерактивна техника в урока „Фолклорът в творчеството на българските композитори“. На учениците е даден текст, който те за определено време трябва да прочетат и да анализират, като определят **едно** най-важно нещо в него.
- **Ролеви игри** – в извънкласната дейност на ВГ „Звездици“, като се дават индивидуални задачи на всеки ученик от групата, свързани с музикално-слухов анализ на песните от репертоара в ролята на „съветник“ на учителя. Методът е използван при

подготовка за конкурсна изява на учениците като се обръща внимание на отделни елементи в представянето на песните пред публика – художественото оформление, сценично поведение, вокални особености при изпълнение, и тяхното подобрене чрез наблюдение от друг ъгъл по време на репетициите.

Така проведените методи и констатациите от използването им в часа по музика и в репетициите по вокална група създават предпоставки за извършване на художествена дейност от учениците, с което се доказва **хипотеза № 1.**

В Приложения № 13, 14, 15 са дадени рисунки на ученици от експерименталния клас А, чиято проява на художествено-творчески способности се проследи извън рамките на организираният занимания по музика в клас и вокалната група. Представените рисунки са правени в свободното им време, по тяхно собствено желание и инициатива. Учениците са използвали както флумастери и моливи, така и водни и темперни бои. Някои от използваните техники на рисуване са чист експеримент за самите ученици, споделя учителката в групата по ЦОУП в училището.

От събеседвания с учители, преподаващи различни дисциплини в клас А и клас Б, се установи, че част от т.нар. интерактивни методи се използват в обучението като най-често това са беседа, визуализиране, метод на проекта, дискусия, различни отборни игри.

С оглед на учебната среда в училището, където се обучават ученици от различни социални групи, част от тях с възможности много под минимума за съответния клас, учителите ограничават използването на голямо разнообразие от интерактивни методи, тъй като част от учениците не могат да участват поради невъзможността да разберат правилата на метода и ограничените си четивни и познавателни възможности, друг фактор – демотивация за участие. Това може да бъде една възможна причина за неизползването на интерактивни методи.

Друга възможна причина би била бедната материална база на училището. Дори в часовете по музика – нормалното им протичане е нарушено от липсата и невъзможността за осигуряване на музикален инструмент – в случая пиано, както и липса на разнообразие при детските ударни инструменти. Комплекта за детски ударни инструменти включва 3 чифта клавиеси и дървено конче. Някои музикални инструменти учениците измайсториха сами – маракаси, други донесоха от вкъщи – бърдуче, блокфлейта.

Въпреки ограничения ресурс и лошата материална база, учениците с голямо желание измислят цялостно представяне на песните, които изпълняват – съчиняват подходящи движения, правят сценка по песните, изработват декори.

През 2015 година се проведе НМС „Ключът на музиката“. Това е музикална игра-състезание, организирана от Министерството на образованието за клас. всички ученици от IV до VI клас, а към днешна дата се включват и VII клас. В общинското му ниво от СОУ „Народни будители“ взеха участие по седем ученика от клас А и клас Б. Състезанието бе проведено в едни и същи условия и за учениците от двата класа, по едно и също време за всички заявили желание за участие ученици от цялата страна.

Общият брой точки от въпросите в теста е 90. За да премине ученикът в следващият кръг на състезанието трябва да има не по-малко от 78 точки. Прави впечатление, че резултатите на учениците от клас А са по-добри от тези на клас Б. В клас А най-високият брой събрани точки е 48, докато в клас Б точките са 30. Освен това най-малкият брой точки в клас А е 22, докато в клас Б е 14 (Таблица №1 и № 2). От това може да се заключи, че в средата на учебната година постиженията на учениците от клас А са по-добри от тези в клас Б, въпреки че учениците не се класираха за областния кръг на състезанието.

От проведените уроци с включени интерактивни методи, може да се направи извода, че учениците много по-успешно се справят с поставените задачи, когато са представени под формата на игра, състезание. Някои от интерактивните техники, които използвах не сработиха, но това не означава, че при други условия няма да се получи добър резултат. Средата, в която е проведен експеримента е основополагаща и за получените след това резултати.

Като имам предвид получените резултати от експеримента, мога да твърдя, че **трета, четвърта и пета задача**, които си поставих, са изпълнени. Учениците, участващи във вокалната група бяха под въздействието на интерактивни методи, което им помогна да подобрят своите певчески умения, метроритмичен усет и артистичните си способности, а участието в различни училищни и извънучилищни мероприятия и конкурси обогати музикалния им опит, разви музикално-слуховите им представи и им даде възможност да изразят себе си чрез изкуството музика.

Наблюдава се още, че конкретни интерактивни методи имат по-благоприятно влияние върху развитието на способностите на учениците:

мозъчна атака в комбинация с метод на проекта и ролеви игри. В същността си тези методи съдържат творчески елемент, провокират учениците да търсят нови, нестандартни решения, затова и способстват за развитие на художествено-творческите им способности.

Някои от методите пък повлияха на мотивацията на учениците за занимание с художествено-творческа дейност в часа по музика: техниката 3-те най-важни неща, лавина в комбинация с групово дискусия, отборна игра, слухов ребус, който беше създаден по време на експеримента за целите на обучението по музика.

Анализът на резултатите от проведеното наблюдение (**параграф 1.4.**) дава представа за относителната честота на проявление на всеки един от изследваните критерии. Тъй като музиката е изкуство, което се възприема освен слухово и емоционално, за да се занимава активно с музикални дейности, то следва, че ученикът има интерес към тази дейност.

От таблица № 3 се вижда, че интересът при учениците от клас А през учебната година е повече умерен и силен, като най-силното му проявление се наблюдава през втори учебен срок при темите за Шопски фолклор (Протокол № 4.1.).

Таблица № 3. Интерес към занимания с музика

Степен на проявление	f_i отн Клас А	f_i отн Клас Б
Не се наблюдава	1/12	0
Слаба	5/12	12/12
Умерена	4/12	0
Силна	2/12	0

Прави впечатление, че в тези уроци са използвани методите онагледяване, мозъчна атака в комбинация с метод на проекта и комбинацията лавина и групово дискусия. В посочените уроци се забелязва и по-често умерено до силно проявление и на другите показатели (умения и способности).

Степента на проявление на интереса в клас Б е непроменлива – слаба, а при всички уроци се наблюдава и слаба емоционална отзивчивост към слушаната и изпълнявана музика.

Таблица № 4. Емоционална отзивчивост към музика

Степен на проявление	f_i отн Клас А	f_i отн Клас Б
Не се наблюдава	1/12	0
Слаба	5/12	8/12
Умерена	6/12	4/12
Силна	0	0

Резултатите могат да се тълкуват и от друга гледна точка – фолклорът е част от културата на българина и е съвсем естествено учениците да проявяват по-голям интерес и емоционална отзивчивост в часовете, свързани с фолклорните области. Но е необходимо да се отбележи, че интересът към дадена музикална дейност, или към всички като цяло, е възможно да е провокиран от използването на интерактивни методи в часовете. Както беше посочено в точка 1.2. на тази глава, методът онагледяване е използван в обобщителен урок, който не включва знания за фолклорните области, но е отчетено умерено проявление при седем от десетте измервани величини.

Интересът към определена дейност дава предпоставки за по-чести занимания с нея и съответно възможност за по-пълно разгръщане на способностите на учениците. За това има важна роля и емоционалната сфера, а за целите на изследването това е емоционалната отзивчивост към музика.

В наблюдаваните уроци в клас А учениците проявяват по-често умерена емоционална отзивчивост към възприемана и изпълнявана музика – в шест от дванадесет урока, а слаба такава - в пет урока. В един урок такава не се наблюдава.

В клас Б се забелязва почти идентична ситуация – по-силно емоционално реагиране в уроците за фолклорните области, както и при урок упражнение „Танцувалната музика и композиторите“. При всички останали уроци емоционалната отзивчивост към музика е слаба (в 8 от 12 урока).

И при двата класа музикално-слуховите представи се проявяват в две степени – слаба и умерена. В протоколите за наблюдение може да се проследи, че при клас А има задържане на умерената степен от 2 до 11 урок, докато в клас Б тя се проявява само в двата обобщителни урока. В часовете на клас Б се наблюдава активност на музикално-слуховите

представи по отношение на възприемана музика, докато в клас А тази активност се забелязва и при дейността изпълнение като се проявява чрез ладовия усет в певческите умения - за точно интониране, артикулация и дикция, при изпълнение на динамични нюанси, както и при метроритмичния усет – умение за запазване на темпото при изпълнение на песен, или неговата промяна по знак на учителя, наличие на представи за различни равноделни и неравноделни метруми (могат да определят размери и техните разновидности в произведения за възприемане).

Ако се разгледат констатираните данни за музикалния опит и анализ в протокол № 4.1., се вижда, че музикалният опит се проявява първоначално в слаба, но после в умерена степен, а умението за анализ също в умерена степен почти по едно и също време – от 5-7 до 10-12 урок, което, разположено в учебната година, се позиционира от края на първи и в целия втори учебен срок. Т.е. има нарастване на развитието на музикално-слуховите представи, които включват в себе си и певческите умения и метроритмичния усет.

В клас Б също се наблюдава нарастване при проявлението на тези умения и способности, но от нулева към слаба степен, а при музикалния опит и в умерена в последните три урока. При музикално-слуховите представи нарастване се регистрира в осми и дванадесети урок.

До тук може да се направи извода, че независимо от използването на интерактивни методи в обучението, се наблюдава развитие на художествено-творческите способности. Но се забелязва също, че в клас А нарастването става по-рано във времето и степента на проявление се задържа по-дълго след това.

От това може да се заключи, че интерактивните методи влияят положително за развитието на художествено-творческите способности на учениците, с което отново се доказва **хипотеза 1**.

Творческо мислене и творческо въображение в най-силната си степен на проява в клас А се наблюдават в уроците, в които е използван метод на проекта в комбинация с мозъчна атака от предишния урок за Шопска фолклорна област.

Забелязва се вариране на проявлението на тези две художествено-творчески способности при клас А през всички степени на скалата, но и с това постепенното нарастване на проявата им. На мнение съм, че тази

вариация се дължи на наличие или отсъствие на благоприятни условия на околната среда, както може би и на наличие или отсъствие на подходящи стимули.

За сравнение в клас Б в по-голямата част от уроците не се наблюдава проява на творческо въображение и мислене. Има слаба проява и при двете способности в 10-11 урок и още едно появяване по-рано – във втори урок.

Заедно с творческото мислене и творческото въображение при метода на проекта най-висока степен е налична и при отношението и умението за оценка (рефлексия). В умерена степен се проявява в пет от всички 12 урока, а в слаба – само в един. В пет от уроците наличие на отношение и оценяване на собствените постижения не се наблюдава. За сравнение – в клас Б отношение и оценка в слаба степен се наблюдава в два от уроците, докато в останалите десет липсва.

В клас А се наблюдава много по-обосновано лично мнение, когато например се обсъжда защо дадена песен харесва на учениците. В клас Б отговорите почти при всички ученици завършват с фразата „защото ми харесва“ или „не знам“, въпреки постоянните демонстрации на учителя как да се изразява лично мнение.

Може да се обобщи, че различните художествено-творчески способности се проявяват в по-висока степен при наличие на употреба на интерактивни методи в обучението по музика в клас А, а по-слабата им проява – при отсъствие на тези методи в обучението. Освен това се констатира повишаване на проявлението на способностите преди средата на учебната година при клас А, отколкото в клас Б, където нарастването се констатира в последните уроци.

Забеляза се и зависимост между емоционалната отзивчивост към музика и повишаването на интереса за занимание с музикални дейности както в клас А, така и в клас Б.

Друго, което направи впечатление е задържането на степенята на проява на определени художествено-творчески способности без или почти без промяна – музикално-слухови представи и музикален опит в клас А, музикално-слухови представи, творческо въображение и мислене и музикален опит при клас Б, като при това стойностите в клас А са по-високи.

От всичко до тук може да се заключи, че интерактивните методи влияят положително върху развитието на художествено-творческите способности на учениците и спомагат за запазване на интензивността им на развитие.

На заключителен етап от педагогическия експеримент се проведе тест изходно ниво с учениците от VI клас и от двете паралелки – експериментална и контролна. Той съдържа 16 въпроса, като с прозвучаване на музика са въпросите от № 1 до № 6, а без прозвучаване на музика – от № 7 до № 16. Целта на изходното ниво е установяване на придобитите знания и умения в края на учебната година, спрямо учебното съдържание в шести клас. Средният успех от изходящия тест на клас А е Слаб 2,36, а на клас Б Слаб 2,50.

Първи и четвърти въпрос целят установяване на развитие на музикално-слуховите представи на учениците, втори въпрос има отношение към художествено-творческите способности на учениците, като цели да разкрие, доколко музикалната творба достига до учениците и доколко те могат да анализират достигналата до тях музикална и емоционална информация. Въпрос № 3 дава поглед за наличието на развити второстепенни музикални способности, в частност тембров слух, въпрос №5 има отношение към музикалните способности на учениците и по конкретно към метроритмичния усет, като учениците трябва да разпознаят пулсацията на по-сложна в метроритмично отношение песен.

Последният въпрос с прозвучаване на музика - № 6, е по-сложен, тъй като цели да провери уменията за проследяване на промените в цялото произведение, за да може ученика да открие специфични изразни средства и принципи, по които да определи конкретната музикална форма на творбата за възприемане. Освен това при този въпрос се изисква много по-средоточено слушане и използване на музикалния опит на ученика.

При учениците и от двата класа се наблюдават добре развити музикално-слухови представи по отношение на специфичен метроритъм. При клас А се забелязва наличие на развити в по-висока степен, отколкото при клас Б, музикално-слухови представи, емоционална отзивчивост, умение за анализ на музикалната тъкан и в по-висока степен развит музикален опит, който има значение както при изпълнението, така и при възприемането на музикални творби с различно емоционално съдържание.

Начина на структуриране на информацията при учениците от клас А е по-добър, учениците показват макар и малко като количество, но по-систематизирани знания, което си личи и от въпрос № 16.

Въпрос № 16 е с отношение към изразяване на отношението на учениците към определен предпочитан стил музика и умението на им да обосноват своя избор, което е основополагащо при изграждането на еталон за художествен вкус у учениците.

Учениците, обосновано посочили любим стил музика в клас А са 45,45%, а в клас Б – 66,66%. В контролния клас предпочитаният стил музика е поп фолк, като само двама ученика имат различни предпочитания – народна музика и рап. В експерименталния клас има по-голямо разнообразие от музикални стилове, като преобладава поп фолка, но учениците харесват също народна, поп и рап музика от български и чужди изпълнители. Това недвусмислено говори, че музикалният опит на учениците от клас А е доста по-голям в сравнение с този на учениците в клас Б, което има отношение към изграждане на художествено-творчески способности у учениците.

От направените два теста за изходящ контрол с клас А и клас Б може да се направи извода, че развитие в малко по-висока степен на определени музикални способности в края на експеримента има при учениците от клас А като това развитие е по отношение на емоционалната отзивчивост, музикално-слуховите представи, метроритмичния усет, тембровия слух и музикалният опит, а в клас Б се наблюдава в малко по-ниска степен при музикално-слуховите представи, метроритмичния усет и тембровия слух на учениците.

Учениците от експерименталната паралелка свободно изразяват своите предпочитания към определена музика като се забелязва по-широк обхват от стилове, което говори за натрупани в по-висока степен музикално-слухови представи, по-богат музикален опит, въпреки показаните ниски резултати на теста за изходящ контрол (моментно състояние). В клас Б се запазват предпочитанията към един единствен стил – поп фолк, което говори за бедни музикално-слухови представи, беден музикален опит и оттам – изграждане на музикален еталон, който не предполага развитие на художествено-творчески способности.

Освен анкетите за учениците проведех и една нестандартизирана и една частично стандартизирана анкета с двама от преподавателите в клас А

и клас Б, резултатите от които са дадени в **параграф 2** на трета глава. За тези две анкети е невъзможно да се направи количествен анализ, тъй като броят на анкетираните е твърде малък. Причината бе, че единствено учителите по география и икономика на двата класа се съгласиха да попълнят анкетните карти – М.Г. в клас Б и К.Н. в клас А. Анкетите са проведени през месец март 2015 година, по време на педагогическия експеримент.

Използвах анкетирането на учителите с цел да събера информация, дали се използват интерактивни методи в обучението по други учебни дисциплини в двата класа и кои от методите предпочитат учителите, както и как се отразява тяхното използване на резултатите от обучението.

Всяка от анкетните карти съдържа три основни части: част 1 – инструкции за попълване на анкетата; част 2: въпроси и част 3: демографски данни.

Анкета № 1 съдържа десет отворени въпроса, на които учителят има възможност да отговори свободно, без да се съобразява с шаблони. Анкета № 2 е частично стандартизирана, съдържа 10 въпроса като в нея са използвани както затворени - № 2, 3, 4 и 8 са затворени, така и отворени въпроси - № 1, 5, 6, 7, 9 и 10.

Анкета № 1 е проведена с М.Г., учителка на възраст между 30 и 40 години, с 19 години педагогически стаж, преподава в основна етап на обучение. Времето за попълване на анкетата е един ден и беше стриктно спазено от анкетираната. Анкета № 2 - учители беше проведена в СОУ „Народни будители“ – гр. Брацигово. Беше попълнена от един преподавател - К.Н., учител по география и икономика на клас А през 2014-2015 учебна година, с 5 месеца педагогически стаж и във възрастовата група между 20 и 30 години, като преподава в основна образователна степен. Анкетираният преподавател попълни анкетата за един час (даденото време за попълване беше един ден).

Прави впечатление, че и двете преподавателки споделят, че имат положителни резултати в своята работа при използване на интерактивни методи на обучение. Въпреки голямата разлика в педагогическия стаж, К.Н. много по-обосновано отговаря на въпросите със свободен отговор. И двете преподавателки използват интерактивни методи в обучението, но по-често К.Н. (в клас А).

Въпреки че са кратки, отговорите на М.Г. са съдържателни и доказват, че част от методите, използвани в педагогическия експеримент, се

използват и в други учебни часове: ролеви игри, дискусия. От друга страна самите комбинации от интерактивни методи, които използва в своята работа К.Н., според мен са приложими, особено съчетанието беседа-мозъчна атака, което, изпълнено в обратен ред, би дало възможност и за творчески решения в дискусията.

От разгледаните анкети може да се обобщи, че учителите по другите предмети и в двата класа използват интерактивни методи в своята работа, като това им дава възможност да реализират по-пълно своите идеи, както и е начин за развиване на знанията, уменията, и способностите на учениците, с което е изпълнена и **първа задача** на изследването.

В рамките на експеримента са проведени по две анкети поотделно с експерименталния и с контролния клас (**параграф 3.**). Анкета №1 съдържа 9 въпроса, анкетата е частично стандартизирана. На някои от въпросите учениците могат да посочват повече от един отговор. Част от въпросите съдържат отговор, който може да бъде дописан от ученика.

Целта на анкетното проучване е да установи отношението на учениците към обучението по музика, да се събере информация за извънкласните дейности, които учениците посещават, както и отношението им към тях, да събере информация за мнението на учениците за развитието на собствените си музикални, артистични, художествено-творчески способности.

Анкета №1 се проведе през втората седмица на месец ноември 2014 г. с експериментален клас А и контролен клас Б, в един ден, при едни и същи условия - в началото на часа по музика, за едно и също време – 15 минути. В анкетата са включени 9 въпроса като всички са затворени. Почти всички въпроси дават възможност и за свободен отговор от ученика, ако мнението му не съвпада с предложенията.

В анкетата взеха участие 11 ученика от експериментален клас А и 14 ученика от контролен клас Б. Пълният брой на учениците в двете паралелки е както следва: 16 ученика в клас А и 17 ученика в клас Б. Преди да се проведе анкетата учениците бяха инструктирани за начина на попълването ѝ и уверени, че анкетата е анонимна. От попълнените анкети в клас А една е невалидна, т.е. в анализа са включени 10 анкети, а за клас Б съответно 14 анкети.

Анкета № 2 беше проведена в края на месец май 2015 година, в два отделни дни за всеки от класовете, но за едно и също време – 15 минути и при едни и същи условия – в началото на учебния час по музика, като

учениците бяха инструктирани за начина на попълване и уверени, че анкетата е анонимна. От клас А са анкетирани 10 ученици, като една от анкетите е невалидна – съответно разгледаните анкети са 9. От клас Б анкетираните ученици са 12, една анкета е невалидна – съответно разгледаните анкети са 11.

В **параграф 3.1.2.** се прави сравнителен анализ на получените резултати от двете анкети за ученици. При това се открояват следните констатации:

От Таблица № 13 и 14 се вижда, че предпочитанията за самостоятелна работа през учебната година не са се променили у част от учениците и в двата класа. В клас А има повишаване в броя на учениците, които предпочитат да си сътрудничат с друг ученик, докато в клас Б се забелязва намаляване на броя ученици и при трите възможни варианти (колони 2, 3 и 4 на таблица №14).

Може да се предположи, че тези резултати са вследствие използването на интерактивни методи в обучението по музика в клас А, тъй като спецификата при провеждането на повечето от тях изисква наличие на умения за работа в група или екип.

Таблица №13. Клас А: въпрос № 2 - Работа по конкретна задача

Отговори	Сам	Със съученик	С повече от 2-ма съученици	С целия клас	друго
A1 (10 уч.)	30% (3)	50% (5)	0% (0)	20 % (2)	0%
A2 (9 уч.)	33,33% (3)	66,67% (6)	0% (0)	0% (0)	0% (0)

Таблица №14. Клас Б: въпрос № 2 - Работа по конкретна задача

Отговори	Сам	Със съученик	С повече от 2-ма съученици	С целия клас	друго
A1 (15 уч.)	26,67% (4)	26,67% (4)	26,67% (4)	20% (3)	0% (0)
A2 (11 уч.)	36,36% (4)	27,27% (3)	18,18% (2)	18,18% (2)	0% (0)

Може да се обобщи, че в края на учебната година повечето ученици и от двата класа предпочитат изпълнението в хор и в малки групи като за клас А общият процент е 100%, докато за клас Б е приблизително 54,55%.

Диаграма № 13 представя друг аспект от изпълнението на музика в час – конкретната дейност, която извършва ученика докато съучениците му пеят – танцува, изпълнява съпровод на музикални инструменти, извършва две дейности (пее и танцува) или предпочита да е част от общата дейност – пее.

45,45% от анкетираните ученици в клас Б са допълнили различен от предложените отговори: „да не пея“, „да мълча“, „да слушам“. С основание може да се предположи, че тази част от учениците има неразвити певчески умения, или не се интересува от конкретната дейност (вж. Таблица№4). Същият процент ученици от този клас предпочитат да пеят и само 9,09% - да пеят и танцуват. В клас А 100% от анкетираните ученици предпочитат да пеят.

Диаграма № 13

Според получените отговори, учениците от клас А имат по-голям интерес към певческата дейност, от което следва, че певческите им умения след проведеня експеримент са надградени. Което е основание да се твърди, че учениците от клас А са развили своите способности.

Основна музикална и художествено-творческа дейност в училище се извършва при подготовката и реализирането на концертна дейност – тържества, празници, концерти и други. Основната цел на въпрос № 5 в

изходящата анкета (в Анкета №1 - въпрос №7) е констатирането на конкретните роли, които имат учениците по време на тези мероприятия.

Диаграма № 14

От диаграмата ясно се вижда, че почти всички ученици от клас Б са публика на училищните концерти. 9,09% от тях са посочили, че пеят във вокална група. В клас А отговорите се концентрират също в два полюса – 33,33% са певци във вокалната група, а 55,56% - публика. Тук обаче 11,11% от анкетираните са посочили повече от един отговор: и пеят, и са част от публиката.

Участието в извънучилищни групи и формации в края на експеримента е представено в диаграма № 15. От анкетираните ученици от контролния клас 81,82% не участва в никакви формации извън училище. За сравнение на диаграма № 16 са представени процентните съотношения за участието в училищни групи и формации, извършващи художествено-творческа дейност. В клас Б процентът на неучастващите ученици отново е същият.

44,44% от клас А **не участват** в извънучилищни художествено-творчески групи, докато в училище този процент е 55,56%.

В клас Б, където се преподава по традиционен начин в часовете по музика, се наблюдава намаляване на участието в певчески и танцови групи и увеличение на броя на учениците, които не участват в извънучилищни формации.

В клас А също се забелязва повишаване на броя неучастващи ученици, но също така и запазване на броя на учениците, които се включват в извънучилищни групи, както и намаляване на броя на учениците, които имат желание, но не участват в подобни формации.

От изявеното желание за участие в различни музикални дейности и групи в училище, посочено в Анкета №1 (Диаграма № 9) в изходящата анкета се констатира следното:

- в изходящата анкета като певци във вокална група са се изявили 44,44% от клас А и 9,09% от клас Б;
- 73,73% от анкетираните в клас Б споделят, че не са участвали или че са били публика, а 55,56% от клас А са отговорили „не съм взел участие“;
- в клас Б по 9,09% са били водещи и рецитатори, докато в клас А никой от анкетираните не се е включил в тези дейности.

Таблица № 21

Вид на изявата	Клас А (9уч.)	Клас Б (11)
Певец във ВГ	44,44% (4)	9,09% (1)
Инструменталист	0% (0)	0% (0)
Водещ	0% (0)	9,09% (1)
Рецитатор	0% (0)	9,09% (1)
Композитор	0% (0)	0% (0)
Друго	55,56% (5)	73,73% (8)

Отговорите на въпрос № 9 в анкетата могат да се разделят в няколко групи: по отношение на изпълнението на песен, по отношение на интерпретацията, по отношение на общото представяне и други.

Може да се каже, че учениците от клас А по отношение изпълнението на песен имат много добре изградени певчески умения, както и музикално-слухови представи. Учениците имат много ясна представа как би трябвало да се изпълни песен на сцена. В отговорите на клас Б преобладава индивидуалното отношение и предпочитание за изпълнение на конкретен стил или конкретна песен.

По отношение на интерпретацията ученици и от двата класа са отговорили сходно, като са посочили, че представяната песен трябва да се пее с желание (клас Б), с чувство (клас А).

В третата категория – общо представяне – прави впечатление, че учениците от клас А включват и артистичното поведение като критерий за добро представяне пред публика. Това по мое мнение се дължи на вече изградени еталони в часовете по вокална група, които неминуемо учениците пренасят и в часа по музика. Т.е. използват всички свои умения и изградени и развити способности навсякъде в живота, което е и целта на образованието днес.

Освен това е важно да се спомене, че наличието на такива мнения за изпълнение пред публика, се дължи и на музикалните художествено-творческите способности (музикално-слухови представи, певчески умения, метроритмичен усет, творческо мислене и въображение), на свързаните с тях емоции и интерес към занимание с музика и не на последно място на богат музикален опит, който се придобива чрез непосредствено участие, чрез „учене чрез правене“, което, за учениците от тази възраст (11-12г.), е основен начин за усвояване на знания, умения и способности.

На въпрос № 10 учениците и в двата класа отговорите са разделени отново в три групи: положителни, отрицателни и неутрални. Някои от учениците са категорични, че нямат талант, други не желаят да участват във формат като „България търси талант“. По-голямата част от учениците обаче, и в двата класа, посочват конкретни таланти, които притежават. Това говори за положителна рефлексия на собствените умения и заложи, както и за желание и интерес към занимания в посочените от тях дейности: за клас А пеене и танцуване, за клас Б – пеене, танцуване, футбол, гимнастика.

Любопитен е един от отговорите в клас А: „Още нямам талант, който да представя пред журито“. Този отговор съм поставила в групата на неутралните отговори, в която попадат учениците, чиито заложи може би ще се разкрият на по-късен етап от развитието или не са свързани изобщо с гореизброените дейности. Един такъв отговор говори за наличие на критично мислене у ученика, а не непременно отказване от каквато и да

било художествено-творческа дейност, т.е. според детето талантът му все още не се е проявил.

Чрез провеждането и констатациите от двете анкети с ученици е изпълнена и втората задача на изследването. Разглеждайки изходящата анкета и сравнявайки резултатите от нея с тези от входящата, мога да заключа, че у учениците в клас А са се развили конкретни предпочитания към изпълнение на песни и конкретно желание за занимание с музика в по-голяма степен, отколкото при учениците от клас Б.

Според мен това се дължи както на традицията в преподаване на музика, така и на целесъобразното използване на интерактивни методи, което е доказателство и на **хипотеза 2** на изследването.

В параграф 4. е описан практическия начин на приложение на интерактивни методи в обучението по музика на ученици със СОП през 2015-2016 учебна година. Подготовката на дидактичните материали за експеримента отне около пет дни от предвидените общо тридесет дни – определеният конкретен период за приложение на интерактивни методи (от 10.03.2016 до 10.04.2016).

Тези дидактични материали са (Снимки № 2 и № 3): картинки на музикални инструменти; картинки с празници и обичаи; картинки с танци, хора, марш; картинки с видове вокални и инструментални формации; личица с пет различни настроения; подходяща музика за слушане; детски музикални инструменти.

Включените в микро експеримента деца са четири, три момичета и едно момче, на възраст между 11 и 14 години като всички са с лека умствена изостаналост. Важно е да се отбележи, че три от изследваните деца със СОП са в семейна среда (М.Н. и Ф.К. от пети клас и С.Ш. – осми клас), а едно – в институция (С.А. – осми клас).

Снимка № 1 илюстрира задачата на двете деца от пети клас в учебен час по музика съответно на 15 и 16 март 2016г. И двете задачи са обвързани с дейността възприемане на музика.

Снимка № 1

Задачата към класа (първата колона на снимка № 1) е да се определят акомпаниращите музикални инструменти по тембър и вида на оркестъра. За детето със СОП се предвижда индивидуална задача – да определи настроението като може да избере едно личице от нарисуваните и да го прерисува на празно листче.

Слушаната песен е „Мъри Станку“. С тази задача ученичката Ф.К. се справи отлично като нарисува три усмихнати личица, отговарящи на настроението на песента. Настроението е разпознато като детето използва своето нагледно-образно мислене съчетано с емоциите, които поражда музиката у него. Чрез записване със знак на настроението се задава модел на графично изобразяване, който може да бъде помощен за следващи задачи с определяне на характер на музикално произведение.

Втората музикална задача е изпълнена от М.Н., също от пети клас, но в нея се съдържа повече творчество, цели развитие на въображението и проверка на асоциативните умения на детето.

Използвани са елементи от интерактивния метод рисуване на идея, който е видоизменен (използват се подръчни материали и времето за изпълнение е ограничено в рамките на 5 до 10 минути), както и друг метод,

заимстван от Практическа арт терапия¹³, който се нарича Миниатюрна рисунка – учениците трябва да направят миниатюра, но по слушана музика, което е третия елемент на използвания метод - той е творческият и за него е нужно въображение.

Това, което е нарисувала М.Н. по нейните думи е: „цигулка, замък и музикални къщи“. Ученичката е разпознала тембъра на цигулката и прави опит да я нарисува, което означава, че има достатъчно ярка музикална представа за тембъра на инструмента и за неговата форма, както и за начина на свирене, тъй като вляво е нарисувала и лък.

Темата на произведението звучи тържествено, а ученичката със СОП е нарисувала замък, което означава, че е разпознала характера на произведението и го е изразила по най-достъпния за децата начин – образно, чрез рисунка. Творческият елемент в рисунката са двете „музикални къщи“. От този елемент в рисунката можем да направим извода, че ученичката има богато въображение, но вероятно и богати музикално-слухови представи.

И при двете задачи децата със СОП са включени с конкретна задача в общата работа на класа. И при двете задачи те се справят успешно, което ги мотивира за по-нататъшна работа в часа.

Друг интерактивен метод, който е много благодатен при работа със деца със СОП е методът на проекта. Този интерактивен метод дава възможност темата да бъде представена под различна форма спрямо възможностите и желанията на ученика. Дава възможност да се работи самостоятелно и в група, за да се развият както индивидуалните компетенции на ученика, така и на социалните такива. Дава и възможност за творчество. Като пример ще посоча Снимка № 4, на която са изобразени два индивидуални проекта на ученика С.Ш. от осми клас.

Първият проект е на тема „Коледа“ (двете рисунки на горния ред) като задачата е ученикът да нарисува зимна или коледна картина и да подбере подходяща музика към нея. За картината горе вляво на Снимка № 2 ученикът С.Ш., чрез работа с интернет, избра песента „Отново е Коледа“ на композитора Борис Карадимчев.

---

¹³ Бакълтър, С. Практическа арт терапия. С., 2010

Вторият проект е на тема „Джаз“ (рисунките от втория ред на Снимка № 2). Класът е разделен на групи, всеки член от групата има индивидуална задача, подчинена на общата тема, например: да се подбере подходяща джазова музика на джаз-междучасие, да се намери информация за творчеството на български джаз изпълнители и др. Индивидуалната задача на С.Ш. беше да подбере подходящи музикални инструменти и да реши как да ги представи.

Оценката на проекта е отлична, но тук трябва да се споменат и специфичния начин на оценяване на учениците със СОП. Те получават оценка със звездичка, която е качествена, а не количествена, т.е. оценката е поощрение на детето със СОП и не е фактор за преминаването му от един клас в друг, както е при другите деца. Добре е при всеки макар и малък успех децата със СОП да бъдат поощрявани, за да не се чувстват изолирани, за да повярват, че могат и да успеят да задържат нивото на компенсация, което са достигнали и да продължат да се развиват.

В пряката ми вокална работа наблюдавам голям интерес у децата със СОП към работата с детски музикални инструменти. В СОУ „Народни будители“ от четири години учениците със СОП са активни участници в училищните тържества през цялата учебна година като част от Вокална група „Звездици“.

Разучихме песента „Коледа“ на Д.Христов към учебния материал за пети клас. При тази песен използването на детски музикални инструменти беше необходимост. Всяка стъпка от въвеждането на инструментите в изпълнението бе съпроводена с демонстрация от моя страна на съпровода с музикалния инструмент и след това онагледяване чрез диригентски жестове и вербално. Когато има различни стимули за възприемане, тогава децата успяват по-бързо да се справят с поставените задачи. Всичко описано до тук по работата с песента „Коледа“ се изпълни в рамките на две учебни седмици.

На пръв поглед в изработването на песента не са включени интерактивни методи. Но онагледяването на ритмичния съпровод по всевъзможни начини всъщност дава възможност на учителя да използва творчески подходи, да получи обратна връзка като изисква от децата да изпълнят ритмичната схема като него.

Чрез проведения микро експеримент се доказва, че използването на интерактивните методи при обучението на деца със СОП е необходимост, която дава свобода на преподавателя, а за ученика със СОП създава предпоставки за развитие на специфични умения и навици, чрез които с лекота да бъде включен в разнообразни художествено-творчески дейности, с което се доказва **хипотеза 2** на изследването.

И все пак когато се работи с ученици със СОП трябва да се има предвид, че макар и включени в реална учебна среда, изискванията към тях са по-малко и винаги съобразени с индивидуалните особености на детето. Това се отнася до всяка една дейност в часа по музика – изпълнение, възприемане, творчество. Всичко е строго индивидуално и винаги е по преценка на преподавателя, тъй като той е този, който работи пряко с детето и познава неговите възможности.

Заключения и изводи

Теоретичният обзор на настоящия труд поставя интерактивните методи на водеща позиция в съвременното образование. Използването им в обучението предлага редица възможности както за учителя, така и за учениците. Учителят, от човек даващ само знания, се превръща в човек, на когото учениците могат да се доверят, да поискат съвет, да бъде техен ментор, както и посредник между ученика и науката, между ученика и изкуството.

Използването на интерактивни методи в обучението по музика понякога налага тяхното комбиниране или промяна спрямо конкретния клас или спрямо извършваната дейност – или създаване на нови. Това дава възможност на учителя да подхожда творчески, да търси нови комбинации, които да бъдат ефективни в неговата пряка работа с учениците и по този начин да обогати набора от средства, с които работи.

Проведеното анкетно проучване с учители показва положителните резултати от прилагането на интерактивните методи в обучението и по други учебни дисциплини. Съвременният учител ги използва в практиката си, но въпреки това се нуждае от обогатяване на познанията си за тях.

Ученикът от своя страна заема активната позиция – той е част от своето обучение, част от обучението на своите съученици – изказва свободно мнението си по различни въпроси, свързани с учебното съдържание, твори и то без страх от това, че творбата му ще бъде отхвърлена или неоченена, тъй като сам оценява постиженията си и тези на останалите в класа.

Конкретно в обучението по музика интерактивните методи дават възможност за висока мотивация на учениците за общуване с изкуството, като им представят музикалните дейности в различна от традиционната форма. По този начин се повлиява отношението на учениците към предмета музика в училище и то в положителна посока, както посочват и данните от анкетното проучване с ученици в края на експеримента.

Използвайки интерактивни методи в извънкласните дейности, се дава възможност на учениците да общуват активно по между си, с учителя, мотивира ги да разкрият способностите си, създава се атмосфера на спокойствие и вяра в собствените сили, от което се променя и отношението им към художествено-творческите изяви - от непривлекателна към предпочитана и съзнателно търсена дейност.

Някои от интерактивните методи създават благоприятна среда за развитие на художествено-творческите способности (проект, лавина, дискусия, мозъчна атака, ролеви игри) като поставят ученика в активна позиция – от страната на човек, който създава творчество чрез изкуство, дават му възможност без страх от провал да изяви способностите си. В рамките на проведения експеримент за това свидетелстват проявите на активност на някои ученици от експерименталния клас и включването им във всички училищни мероприятия, както и конкурсни прояви на областно ниво.

Въз основа на проведеното наблюдение, както и анализа на входящата и изходяща анкета за ученици се доказва **хипотеза 1**. Анализът на наблюдението разкрива наличието на връзка между използването на интерактивни методи в обучението и по-високата степен на проява на художествено-творческите способности на учениците от експерименталния клас. Стига се до следните изводи, а именно, че:

- чрез използване на подходящи интерактивни методи и техники се създава подходяща мотивация за занимание с художествено-творчески дейности в часа по музика и извънкласните дейности, което създава предпоставки за развитие на художествената дейност, извършвана от учениците;
- чрез използването на интерактивни методи в часовете по музика, нивото на развитие на художествено-творческите способности у учениците не само е по-високо, но и се задържа за по-дълго време, като има и тенденция за повишаване.

Тази констатация ми дава основание да заключа, че определени интерактивни методи, използвани целесъобразно в учебните часове и съобразени с учебното съдържание, могат да бъдат част от основните методи, използвани в час по музика, съобразявайки се и с възможностите на учениците със СОП в класа, разглеждано в **параграф 4**. на трета глава.

Проведеният експеримент поставя използването на интерактивни методи в часа по музика на ново ниво – включването на детето със СОП по различен начин в дейността на класа и премахване на бариерите между него и околната среда, засилва се интереса на детето за занимание с художествено-творчески дейности и емоционалната му отзивчивост към музика. Тъй като почти винаги традиционните методи не дават резултат при децата със СОП, интерактивните методи могат да бъдат основа на обучението им.

Приложените интерактивни методи в обучението на учениците със СОП в СОУ „Народни будители“, изграждат у децата умения и сръчности, позволяващи им участие както в дейността на класа, така и в училищните тържества. От друга страна включването им в подобни художествено-творчески прояви повишава нивото им на самочувствие, изгражда ценен музикален опит, което от своя страна способства успешното занимание с художествено-творчески дейности, с което се доказва **хипотеза 2**. на изследването.

Дисертационният труд разглежда практически приложими комбинации от интерактивни методи, които в обучението по музика дават положителен резултат при клас с многопластова социална структура, каквито са повечето класове днес. Затова съм на мнение, че използването на интерактивни методи в часовете по музика, е начин за „стопяване на ледовете“, начин за създаване на комуникация, т.е. взаимодействие между отделните групи в класа.

Интерактивните методи са начин за още по-активно взаимодействие в часовете по вокална група като позволяват по-лесното сътрудничество между учениците, по-бързо и по-рано се установява по-тясна връзка между учителя и участниците във вокалната група, като наученото в часовете се превръща в ценен музикален опит за учениците и създава предпоставки за по-високи както учебни, така и художествено-творчески постижения.

Научни приноси на дисертационния труд

1. Доказва се приложимостта на интерактивните методи в извънкласната художествено-творческа дейност като начин за развитие на художествено-творческите способности на учениците. Учениците придобиват умения за анализ на певческата дейност в часовете по вокална група, както и в клас.
2. Доказва се необходимостта интерактивните методи да бъдат основни методи в обучението на деца със СОП, замествайки традиционните методи на обучение в часовете по музика. Чрез използването им се дава възможност на детето със СОП да бъде част от всички ученици в класа, без да бъде определяно като „различно“ и да бъде активен участник във всяка една дейност, включително извънкласните.
3. Създава се нов метод – „слухов ребус“, с което се обогатява инструментариума в часовете по музика. Методът може да бъде приложен в практиката към дейността възприемане на музика в клас, като използването му създава предпоставки за развитие на музикално-слуховите представи на учениците.
4. Чрез анализа на наблюдението е доказана взаимосвързката между емоционалната отзивчивост към музика и интересът към занимания с музикални дейности в правопрпорционална зависимост. Чрез статистическо измерване на честотата на проявление на различни способности и умения, се открояват определени умения, които имат важно значение при използване на интерактивни методи в обучението и оказват влияние върху развитието на художествено-творческите способности на учениците, а оттам и върху художествено-творческите им постижения.
5. Чрез анализа на наблюдението и направеното анкетно проучване е доказано, че при използване на интерактивни методи на обучение, има наличие на развитие на художествено-творческите способности на учениците, като се отчита по-висока степен на проявление в сравнение с

традиционното обучение, повишаване на степента на проявление и по-дълго време на задържане нивото на развитие на способностите.

Списък на публикациите

по темата на дисертационния труд

1. Стоименова, М. Интерактивни методи в обучението по музика в прогимназиален етап на обучение. - В: Международна научна конференция Изкуство и образование – традиции и съвременност. Пловдив 23-24 октомври 2014. Том 1. Университетско издателство Паисий Хилендарски. Пловдив: 2015, с.280-291 **ISBN 978-954-2963-12-7**
2. Стоименова, М. За музикалните способности и художественото творчество. – В: Годишник на Академия за музикално, танцово и изпълнителско изкуство. Университетско издателство Паисий Хилендарски. Пловдив: 2015, с. 117-122 **ISSN: 1313-6526**
3. Стоименова, М. Интерактивни методи в обучението по музика на ученици със СОП. – В: Пролетни научни четения 2016. Макрос. Пловдив: 2016, с. 80-87 **ISSN 1314-7005**